

MIELESTÄ MONESSA MIELESSÄ

Leila Haaparanta & Sara Heinämaa
(toim.), *Mind and Cognition: Philosophical Perspectives on Cognitive Science and Artificial Intelligence*. Acta Philosophica Fennica, vol. 58. Societas Philosophica Fennica / The Philosophical Society of Finland, Helsinki 1995. 419 s.

1 Maassamme julkaistaan harvoin kansainvälisesti katsoen yhtä merkittävää filosofista teosta kuin *Suomen Filosofisen Yhdistyksen* sarjan *Acta Philosophica Fennica* 58. nide. Kirjan otsikko saattaa ehkä johtaa hieman harhaan: kyseessä ei ole "vain" kognitiotieteen ja tekoälyn filosofisiin peruskysymyksiin keskittyvä laaja artikkelikokoelma, vaan käsiteltävät teemat etsiytyvät – monista eri suunnista – erittäin

ajankohtaisen, yleisfilosofisen naturalismikeskustelun ytimeen (vaikkei sana "naturalismi" esiinnykään otsikossa). Tähän keskusteluun teos on yhtä tärkeä kontribuutio kuin mikä tahansa suuressa maailmassa julkaistu antologia.

Asialla on aihepiiristä jo väitelleitä, aseman vakiinnuttaneita suomalaisia tutkijoita (Pentti Määttänen, Markus Lammenranta, Riku Juti, Leila Haaparanta, Lilli Alanen, Paavo Pylkkänen), väitöskirjojaan valmistelevia tai viimeisteleviä filosofeja (Sara Heinämaa, Tiina Seppälä, Tere Vadén, Ari Peuhu, Tommi Rakshit) sekä nimekkäitä ulkomaisia tähtiä (Robert Brandom, Claudine Tiercelin, Pascal Engel, Frederick Stoutland, John Haugeland, Barry Smith). Osa kirjan 17 artikkelista perustuu Tampereen yliopistossa kesäkuussa 1992 järjestetyn symposiumin *Cognitivism, Connectionism and Semiotics* esitelmiin.

2Esillä olevien ongelmien moninaisuudesta saa riittävän käsityksen vain lukemalla kirjan itse. Aihepiiri jakautuu kuitenkin melko luontevasti neljään jaksoon. Näistä ensimmäinen, *Content and Meaning*, tarttuu merkitysteoreettisiin kysymyksiin. Toisen jakson *Nature and Philosophy* teemana on eksplisiittisemmin naturalismin projekti nykyfilosofiassa, etenkin epistemologiassa. Kolmannessa jaksossa *Minds, Bodies and Persons* pohditaan mielen filosofian peruskysymyksiä kognitiotieteen ja tekoälyn filosofian näkökulmasta. Viimeinen jakso *Cognition, Common-Sense and Physics*, jossa käsitellään myös yleisempiä tieteenfilosofisia kiistoja, on kirjan laajin (6 artikkelia).

Muutaman kirjoittajan aihepiiri on selvästi historiallinen. Claudine Tiercelin etsii Charles S. Peircen semiotiikan ja logiikan filosofian relevanssia nykyiselle kognitiotielelle, ja myös Pentti Määttäsen käsitteellisen sisällön kontekstuaalisuutta korostavassa, internalismia vastustavassa kirjoituksessa Peirce on tärkeä taustanimi. Riku Juti näkee Thomas Reidin commonsense-epistemologian Alvin Goldmanin ja monien muiden edustaman, kognitiotieteen tieto-opillista merkitystä korostavan naturalismin historiallisena viitepisteenä. Fenomenologian ja logiikan filosofian tutkijana tunnettu Leila Haaparanta kytkee naturalismikeskustelun vuosisadan takaiseen psykologismi vs. antipsykologismi -keskusteluun ja Edmund Husserlin filosofiaan. Lilli Alanen puolestaan on kirjoittanut "karteesisen meditaation" ihmisen erehtyvyydestä sekä Descartes'in näkemyksestä, jonka mukaan ihmismieleen ja inhimilliseen toimintaan ei voida soveltaa materiaaliseen todellisuuteen sopivaa meka-

nistista mallia. Kaikissa näissä teksteissä historiallinen problematiikka kytkeytyy kiinnostavalla tavalla nykyongelmiin.

Oman aikamme filosofien oppeihin suuntautuvat Pascal Engel, joka kritisoi David Papineaua "teleologista" semantiikan naturalisointia, Markus Lammenranta, joka pyrkii kehittämään Goldmanin näkemystä täydellisempää "substansiivisen epistemologian" naturalisointia, Tommi Rakshit, joka koettaa osoittaa virheelliseksi Stephen Stichin argumentin, jonka mukaan mentaalisten entiteettien olemassaolon kieltävällä eliminatiivisella materialismilla ei olisi lainkaan totuusarvoa, sekä Tiina Seppälä ja Paavo Pylkkänen, joiden yhteisenä lähtökohdana on David Bohmin fysiikan filosofia. Omaperäisiä, ortodoksioita haastavia huomioita ajankohtaisista kiistakysymyksistä sisältävät myös Robert Brandomin rationalismin perinnettä elvyttävä käsite-empirismin kritiikki, Sara Heinämaan *Blade Runner*-elokuvasta vaikutteita saanut "keinopersoonien" moraalisen aseman pohdinta, Barry Smithin "commonsense-fysiikan" puolustus, Pylkkäsen bohmilainen "informationaalisen" kausaliiteetin käsitteen muotoilu sekä Tere Vadénin esiin nostama analogia kvanttitieteen ja konnektionismin välillä.

3Keskeisenä ongelmana monissa kokoelman kirjoituksissa on elämämme ja toimintamme *normatiivisuuden* yhteensopivuus naturalismin kanssa. Jos ihminen tieto- ja toimintakykyineen on jäännökseltä luonnollisen maailman asukas, kuinka ymmärrämme kielen merkityksellisyyden, tiedon ja oikeutuksen kaltaiset epistemologiset peruskäsitteet sekä ihmismielen intentionaalisuuden ja ylipäänsä mentaaliseen toimintaan kuuluvat ilmiöt? Voidaanko näitä teemoja käsittelevä filosofia imaista luonnontieteiden sisään, kuten naturalisteista suurin, W.V. Quine, on toistuvasti ehdottanut?

Vaikka mukana on myös varsin ankaraa luonnontieteellistä reduktionismia edustavia näkemyksiä — esimerkiksi Ari Peuhun kirjoitus kognitiotieteen palauttamisesta neurotieteeseen — monet kirjoittajat vastustavat normatiivisuuden redusioimista pois tieteellisestä virittyneestä ihmiskäsityksestä. Engel pitää totuutta irredusibelisti normatiivisena käsitteenä ja vastustaa yritystä palauttaa se uskomuksemme luonnollisiin (esimerkiksi biologiseen menestykseen liittyviin) ominaisuuksiin. Frederick Stoutland vuorostaan tutkii symbolisen ja konnektionistisen kognitiotieteen seurauksia toiminnan filosofian suhteen ja argumentoi, että käyttäytymisemme intentionaalisuuden väistämättömän normatiivisuuden ymmärtäminen tukee konnektionismia.

Olen taipuvainen seuraamaan Engelin ja Stoutlandin (ja monien muiden vahvan naturalismin kritikoiden) viitoittamaa tietä Peuhun ja muiden reduktionistien tien sijasta. Naturalismista taisteltaessa törmätään kuitenkin helposti filosofisen argumentaation rajoihin: oletetaanko jo argumentaation lähtökohdissa naturalismi vai ei? Esimerkiksi psykologismia ja naturalismia vastustavan Husserlin tapauksessa osoittautuu, että "puhdas", ei-naturalistinen (fenomenologinen) filosofia on mahdollista vain edellyttäen, että (jokaisella mahdollisella) kokemusmaailmalla on tietty muoto tai rakenne, jonka voimme tunnistaa maailmaan itse sijoittamaksamme muodoksi. Tämän edellytyksen täyttymistä ei voida todistaa. Joko lähdetään oletuksesta, että se täytyy, ja ryhdytään harjoittamaan puhdasta filosofiaa, tai sitten lähdetään naturalismista. (Haaparanta, s. 164.) Korkeampaa näkökulmaa ei ole. Naturalisti ei lopulta voi esittää mitään neutraalia, vahvoista filosofisista lähtökohdoista riippumaton argumenttia naturalisminsa tueksi. Hän joutuu jo työskentelemään naturalisminsa sisällä, ja siksi hän on aseeton itsepintaista antinaturalistia vastaan. Esimerkiksi Peuhun (s. 364-365) esittämä "motivaatio" reduktionismille motivoi nähdäkseni aidosti vain henkilöä, joka jo on reduktionisti. Mutta sama koskee Husserlin kaltaista antinaturalistia. Naturalisti voi yksinkertaisesti kieltäytyä hyväksymästä hänen argumentaatiotaan naturalistiselle näkökulmalle vieraana.

Tästä umpikujasta ei pidä tehdä liian nopeita johtopäätöksiä. Keskustelu naturalismista ei suinkaan ole hyödytöntä, sillä yleisluontoisen naturalistisen viitekehysten sisälläkin voidaan käydä monenlaisia lokaalisia kamppailuja siitä, millainen naturalismin ohjelma voidaan johdonmukaisesti viedä läpi. Argumentaation mahdollisuuksien rajallisuus vain muistuttaa meitä siitä, ettei tämäkään kamppailu ole helppoa.

Lisäksi keskustelua naturalismista vaikeuttaa se, että usein ne, jotka vastustavat normatiivisten käsitteiden reduktiivista naturalisointia (esimerkiksi Engel), nojaavat jyrkkään erotteluun normatiivisen ja luonnollisen (deskriptiivisen, faktuaalisen) välillä. Antireduktionismi voitaisiin ehkä viedä askel pitemmälle. Tässä suhteessa John Haugelandin artikkeli *Mind Embodied and Embedded* on kokoelman antoisin. Haugelandin mukaan kartesiolaanin mieli vs. ruumis-erottelu on yhä elossa semantiikan ja syntaksin, perusteiden ja syiden sekä intentionaalisen ja fyysikaalisen kielen välisissä erotteluissa (s. 234). Tällaisten erottelujen vastapainoksi Haugeland (s. 234-235) asettaa oman käsityksensä mielen ruumiillistuneisuuden ja maailmaan upottautuneisuuden "välittömyydestä" ("the *intimacy* of the mind's

embodiment and embeddedness in the world”), käsityksen, jossa läheisyyttä ja välittömyyttä kuvaava termi ”intimacy” ei viittaa vain vuorovaikutukseen tai keskinäiseen riippuvuuteen vaan mielen, ruumiin ja maailman ei-erillisyyteen, niiden sekoittumiseen kokonaisuudeksi (”commingling”, ”integralness”). Jos tämä käsitys omaksutaan, myös merkityksen ongelma joutuu uuteen valoon. Merkityksellisyyttä ei voida enää sijoittaa mieleen tai aivoihin, vaan itse maailma, jossa elämme, on nähtävä merkityksellisenä (s. 260 ff.).

Kartesiolaisuudesta syyttäminen on toki ollut tehokas ase 1900-luvun mielen filosofiassa. Tätä asetta käyttävien olisi hyödyllistä tutustua Lilli Alasen tutkimukseen, joka osoittaa Descartes’in ajatelleen ihmismieltä ja -ruumista hyvin läheisesti yhteen liittyneinä (s. 193 ff.). Oliko Descartes itse kartesiolainen? Alasen mukaan hän ei ainakaan sitoutunut siihen jyrkkään ”kartesiolaiseen dualismiin”, johon hänen nimensä tavallisesti liitetään. Oliko hän sitten haugelandilainen? Alasen ja Haugelandin artikkelit asettuvat toisiaan epäsuorasti problematisoiviksi keskustelukumppaneiksi. *Mind and Cognition* on siksi sisäisesti dynaaminen teos.

4 Hyväkään artikkelikokoelma ei voi olla täydellinen. Aiheiden monipuolisuus ei ole yksinomaan eduksi. Lukija, joka ei ole perehtynyt tietoteorian, tieteenfilosofian ja mielen filosofian debatteihin, eksyy nopeasti. Näistä aiheista kiinnostuneille kirja kuitenkin varmasti tarjoaa näkökohtia, jotka on otettava huomioon — periaatteella ”jokaiselle jotakin”. Kaikkea ei yhden ihmisen tarvitse lukea. Toisaalta teoksesta voisi olla hyötyä myös filosofian opetuksessa, vaikkei se mikään populaariesitys olekaan. Yhtään sen artikkeleista ei voida sanoa helpoksi, mutta erät niistä ovat ehkä siinä määrin yleiskatsauksellisia ja tavallislekin valistuneelle lukijalle avautuvia, että niiden soisi löytävän yleisöä muualtakin kuin yliopistojen filosofian laitoksilta.

Naturalismin ongelmia on kyllä lähestytty sellaisistakin näkökulmista, joista käsillä olevan teoksen artikkelit eivät sitä lähesty. Esimerkiksi amerikkalaisen pragmatistin John Deweyn vuosisatamme alkupuoliskolla kehittäämä olennaisesti antireduktionistinen naturalismi jää sivuun, vaikka sen merkitys myöhemmälle naturalismikeskustelulle on nähdäkseen erittäin suuri, ja vaikka toinen pragmatisminkin klassikko, Peirce, on keskeisesti mukana kahdessakin artikkelissa. (Itse asiassa katson, että naturalismin ja

normatiivisuuden välisen suhteen ongelmaa voidaan adekvaatisti käsitellä vain pragmatismilla perspektiivistä. Tämän näkemyksen puolesta argumentoinen ei kuitenkaan tässä yhteydessä ole mahdollista.) Stoutland päätyy melko lähelle pragmatismia korostaessaan Wittgensteinin inspiroiman kielifilosofian pohjalta, että kielellistä käyttäytymistä säätelevien normien perusta on kieliyhteisön käytännössä (s. 227), mutta Haugelandin käsitys mielen ja maailman suhteesta on ehkä kuitenkin kokoelman deweylaisin. Tästä näkökulmasta myös realismin perinteinen ongelma kytkeytyy naturalismiin: jos mieli on, kuten Haugeland väittää, upotettu maailmaansa (”embedded in its world”, s. 267), onko olemassa mitään mentaalista riippumatonta maailmaa? Realismikysymystä *Mind and Cognition* -kirjassa ei eksplisiittisesti tematisoida (paitsi Rakshitin referenssiteorioita tarkastelevassa kirjoituksessa, jossa Stichin tieteenfilosofiaa syytetään antirealismista).

Pragmatismilla ohella toinen tärkeä filosofinen viitekehys, jota ei juuri käsitellä, on Karl Popperin tunnettu ”kolmen maailman ontologia”. Maailmojen 1, 2 ja 3 käsitteet ovat usein hyödyllisiä työvälineitä naturalismista, reduktionismista, eliminativismista ja näihin liittyvistä opeista väiteltäessä, mutta jostakin syystä Popperin ontologiseen jäsenyykseen ei nykyään (eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta) suhtauduta vakavasti. Sitä ei vaivauduta edes kritisoidaan.

Pari käytännöllistä, joskin melko merkityksetöntä, huomiota voidaan vielä esittää. Kotimaisillekaan filosofian ammattilaisille ei välttämättä ole päivänselvää, kuka kirjan kirjoittajista on kuka. Lyhyet kirjoittajien esittelyt olisivat siksi olleet paikallaan. Myös asiahakemiston liittäminen teokseen (hyödyllisen nimihakemiston lisäksi) olisi helpottanut monimutkaisten erityiskysymysten viidakossa vaeltamista. Näistä puutteista sekä valittujen näkökulmien (väistämättömästä) hajanaisuudesta ja — toisaalta — rajoittuneisuudesta huolimatta Leila Haaparanta ja Sara Heinämaa ovat toimittaneet teoksen, jonka lukematta jättäminen on jokaiselle naturalismikeskustelua käyvälle filosofille häpeäksi.

Sami Pihlström